

Végünk van? Volt elejünk?

Az aktuális sikerlisták elejére került egy könyv, amely arról szól, hogy Magyarország egy – tökéletlen bár, de – teljes értékű demokráciát cserélt le önkényuralomra, és ez a folyamat immár visszafordíthatatlan. (Stefano Bottoni: *A hatalom megszállottja. Orbán Viktor Magyarországa*, Magyar Hang Könyvek, 2023, 288 o.)

Amennyiben ez így van, kérdés, miért van így, és lehetne-e másképp. Ha ennek a végzetes fejleménynek mély, történelmi okai vannak, akkor az okok tűnnek felszámolhatatlannak. Ha az okokat történések szerencsétlen összjátékában és a főszereplő(k) személyiségében találjuk meg, akkor az elemzés tűnik felületesnek.

A szerző mindkét lehetőséget felkínálja.

Felidézi Szűcs Jenő 1988. november 5-én, nem sokkal az öngyilkossága előtt tartott előadásában elhangzott állítását, miszerint belső erőből működő civil társadalom nélkül nincs esély egy hosszú távon sikeres demokráciára. Bottoni kommentárja szerint: „A középkori civitas szerelmese pontosan látta, hogy a belső civil társadalom hiánya torpedózza majd meg az 1989 utáni új magyar demokratikus kísérlet sikerét.”

Másrészt viszont a szerző arra is rámutat, hogy „Magyarország szomorú kivételével csak ott bukott meg az adott ország politikai és kulturális demokratizálódása, ahol ez

a folyamat el sem indult (Belarusz, Oroszország), vagy csak későn támadt fel és szinte azonnal megrekedt (Szerbia).” Ha ehhez hozzáadjuk azokat a volt szovjet tagállamokat, amelyekben szintén nem indult el a demokratizálódás, akkor azt mondhatjuk, hogy a demokrácia a Szűcs által leírt három történelmi régió közül csak a legkeletibben mutatkozott esélytelennek, abban a középső régióban, ahová Magyarország tartozik, csak nálunk. Ahol pedig Magyarország után a legközelebb sodródott a bukáshoz, az éppen az a Lengyelország, amelyben a legerősebb „belső erőből működő civil társadalom létezett” a szovjet blokkban.

A korabeli sajtó nem számolt be érdemben Szűcs prófécijáról. Bottoni azt Gyurgyák János „beválás utáni”, 2018-as visszaemlékezéséből idézi, és úgy idézi fel, hogy a nyugati társadalomban „a civil társadalom teremti meg az intézményi kereteket, míg a keletiben független és strukturált társadalom híján az állam hozta létre hatalmi vertikumán keresztül a civil társadalom intézményeit”.

No de Magyarország, amennyire nem nyugati, annyira nem is keleti. A Magyar Köztársaság alapintézményeit 1989-ben egy olyan kerekasztalnál dolgozták ki, amelynél döntő szavuk volt azoknak a civil szervezeteknek, az Ellenzéki Kerekasztal pártjainak és a független szakszervezetek ligájának, amelyeket éppen nem az állam hozott létre, hanem annak „hatalmi vertikuma” ellenére

és ellenében alakultak meg. Ebből a folyamatból Szűcs 1988. november 5-én, amikor az SZDSZ például még meg sem alakult, nem láthatott túl sokat.

Ami a személyi tényező magyarázó erejét illeti, Bottoni leszögezi, hogy „megtaláljuk Orbán egész politikai hitvallását” abban az egyetlen, 1990-es mondatában, hogy „annyi szabadságunk van, amennyi hatalmunk”. Ebből a mondatból nem a közszabadságra, hanem a saját szabadság maximalizálására, az önérdékű hatalomkoncentrációra való törekvés következik. És valóban ez határozta meg Orbán egész közéleti pályáját és annak nyomán az ország helyzetének alakulását mindmáig.

A másik személyi tényező Gyurcsány Ferenc lenne: „A magyar demokráciát 2006 óta sújtó sebzettség attól vált jelen állás szerint gyógyíthatatlanná, hogy az egyik érintett nem fogadta el azt az evidenciát, miszerint bizonyos helyzetekben a kormányfőnek le kell mondania. [...] Történelmi léptékű felelőtlensége lerombolta a szocialista párt és liberális szövetségese hitelességét.” És itt felidézi Gyurgyák János „prófétainak bizonyult” „vészkialtását” 2007-ből, amely többek között „két nagy tehetségű, környezetéből magasan kiemelkedő, de a nemzet szempontjából meddő, öncélú és önpusztító küzdelmet folytató politikusról” szól.

Itt fel kell idéznem saját véleményem alakulását. 2006-ban nem gondoltam, hogy Gyurcsánynak le kellene mondania, mert a kormány reformprogramjában láttam az előrehaladást, a polgári demokrácia kiépítésének lehetőségét, és nem gondoltam, hogy ezt a programot ellehetetleníti az őszi beszéddel

kapcsolatos hitelvesztés, amely akkori vélekedésem szerint keveseket érintett azokon kívül, akik amúgy is szemben álltak a kormánypártokkal. Ebben nem volt igazam, Kis Jánosnak volt igaza, ő ítélte meg jól a helyzetet, Gyurcsánynak le kellett volna mondania. Ezzel a tévedéssel azóta több cikkemben elszámoltam. Azt viszont nem gondolom ma sem, hogy ez lett volna a végzetes fordulópont. Én csak 2008 őszén, nem közvetlenül a populisták népszavazása, hanem a reformprogram megtagadása után írtam és gondoltam, hogy a kormánynak le kell mondania, előrehozott választásokat kell kiírni. Ennek elmaradása volt szerintem a végzetes fordulópont! 2008 őszén a Fidesz győzelmével nem lett volna kétharmados, az Orbán-kormány nyakába zúdult volna a megrázó erejű világgazdasági válság, és Orbán már rég megbukott volna. A demokratikus Magyar Köztársaságot leépítő lépések közül a legfontosabbakat nem tudta volna megtenni.

Ellenben meg tudta volna tenni az MSZP–SZDSZ-kormány 1994 és 1998 között. És nem csak azért nem tette meg, mert nem voltunk még fölveve az EU-ba. Ezzel csak azt lehet magyarázni, amit nem tett meg. Azt nem, amit megtett, amikor kétharmadról négyötödre emelte az alkotmányozáshoz szükséges többséget, és csak olyan médiatörvényt volt hajlandó az Országgyűlés elé terjeszteni, amely az ellenzék nagy részének (Orbán Viktornak is) megfelelt. Kevés kivétellel így járt el más kétharmados törvényekkel is. A magyar demokrácia soha nem volt kevésbé deficitese, mint az 1994–1998-as ciklusban.

A könyv második fele az Orbán-rezsim kíméletlen kritikáját adja. Az első felének pedig az a tendenciája, hogy közelebb húzza egymáshoz a jelenleg szemben álló, illetve a 2010 előtti évtizedben versenyző felek minőségét és felelősségét.

Kezdve azzal a liberális párttal és a demokratikus ellenzék azon részével, amelyből minden hibája és bűne ellenére sem lett a polgári demokrácia ellensége.

A demokratikus ellenzék vezéralakjairól azt állítja a szerző, hogy „a Kádár-rendszerhez és a kommunizmushoz való viszonyuk... mélyen ambivalens volt. Miközben élvezték a rendszer bizonyos előnyeit, szenvedtek is a diktatúra fojtogató légkörétől, családi hátterük viszont a rendszer kereteinek elfogadására intette őket.”

Ebből egy árva szó sem igaz. Aki a családi háttere folytán előnyt élvezett (korántsem mindenki), éppen ezekről mondott le, és a demokratikus ellenzéket pont az különböztette meg a „népiektől”, hogy nem fogadták el a rendszer kereteit. A diktatúra „hardwerével” volt baja, nem csupán a softwerével. Éppen ők voltak azok, akik ezeket a kereteket megtagadták. A „népieket” sohasem sújtotta olyan mértékű, olyan széles körű és időtartamú megjelenési tilalom, mint a demokratikus ellenzék tagjait.

Ki számíthatott „családi háttere folytán belső védelemre”? Kószeg Ferenc? Solt Ottilia? Tán Havas Gábor az ötvenes években elpusztított apja révén? Magyar Bálint, az 1970-ben kirúgott színigazgató fia? Bence Györgyöt védte volna a Don-kanyarban maradt munkaszolgálatos apa? Tamás Gáspár Miklóst az átjövetele

előtt Erdélyben meghalt író apja? Vagy a kommunista anyukája, aki rég nem volt semmilyen hatalom közelében? Konrád Györgyöt a vészorkorszakban elpusztított vaskereskedő apukája? Milyen befolyásoló erőt tudunk kötni Kis János anyukájához, Pető Iván, Bauer Tamás, Demszky Gábor káder szüleikhez? Miben nyilvánult volna ez meg ellenzékivé válásuk után? Amitől nem nyírták (ki) őket úgy, ahogy, mondjuk, Romániában tették volna, ahhoz Kádár stratégiájának volt köze, nem az ő felmenőikhez. Semmivel nem voltak kedvezőbb helyzetben a káderszülők ellenzéki gyerekei, mint a nem káder szülőké. Nem a kádergyerekek, Szabó Miklós tarthatta meg az állását ellenzékiként az akadémiai kutatóintézetben az intézet vezetőinek jóvoltából. Az egyetlen, akinek a kommunista apja számított valamit a párt kínos-gyilkos múltja okán (már ameddig számított), Rajk László volt, akinek csecsemőkorában ölték meg az apját, és egy percig sem állhatott annak szellemi befolyása alatt. Az egyetlen előny a számtalan hátránnyal szemben, amelyet némelyikük élvezhetett, nem a származásukból, hanem ellenzéki mivoltukból következett: ez pedig a demokratikus világból érkező, Soros György és különböző alapítványok révén kapott külföldi ösztöndíjak voltak, amelyekhez azonban a Fidesz vezetői jutottak hozzá legnagyobb mértékben.

Orbán Viktort, amint azt az itt tárgyalt könyvből is tudhatjuk, konkrétan a Soros Alapítvány tartotta el az 1990-es választásokat megelőző két évben.

Bottoni a szokásos módon túlértékeli Orbán 1989. június 16-i be-

szédét, amelyben egyáltalán nem döntött semmiféle tabut. A szovjet csapatok kivonásának követelése már több mint egy évvel azelőtt megjelent a Szabad Kezdeményezések Hálózatának dokumentumában és azután többször is. Ugyanazon az ünnepségen mások beszédeiben is. Ráadásul Orbán nem is követelte ezt, csupán remélte, hogy a választások után olyan kormány alakul, amely erről tárgyalásokat kezd. Miközben már folytak ezek a tárgyalások. Bottoni nagyon lebecsüli Orbán Viktort, amikor azt állítja, hogy ő erről akkor nem tudott.

Bottoni szerint „a június 16-i beszéd... szembement azzal a liberális filozófiai alaptétellel, amely szétválasztotta a szocialista eszmét és a szovjet típusú rendszer mindennapjait. Ezen a ponton végzetes konfliktusba került az SZDSZ-hez köthető fővárosi értelmiségel...” Ilyen liberális alaptétel nem létezik. A liberalizmus lényegénél fogva antiszocialista. Egy eszme és a rá hivatkozó rendszer hétköznapijait pedig minden komolyan veendő elemző szétválasztja, mert a valóság különböző szintjeit képviselik. Azt pedig, hogy a demokratikus szocializmus nem létező dolog, és Magyarországnak a demokratikus liberális kapitalizmus útjára kell térnie, az SZDSZ 1989 tavaszán kiadott programja, az ún. Kék könyv rögzítette először. Akkor, amikor a Fideszben

még bőven voltak a demokratikus szocializmusnak hívei, például Orbán legközelebbi fegyvertársa, Kóvér László.

Az sem igaz, hogy az SZDSZ vezérkara ambivalensen viszonyult volna a Kádár-rendszer meghaladásához, mert „féltek a felerősödő nemzet(iségi) témáktól”, konkrétan a kirekesztéstől, attól, hogy a zsidók ismét célponttá válnak.

Eltekintve attól, hogy a szerző itt gyakorlatilag lezsidózza az SZDSZ vezérkarát, élesen tényellenes állítás, hogy a nemzetiségi témák a demokratikus ellenzék számára nem voltak fontosak. Nagyon is azok voltak. A *Beszélőben* ez volt az egyik legfrekvenciáltabb témakör. A Rajk-butik tele volt a kisebbségi magyarsággal foglalkozó anyagokkal. Bottoni állításával ellentétben azt sem gondolta senki, hogy az EU-csatlakozás automatikusan megoldja a nemzetiségi problémákat. Csodálkoznék, ha Bottoni egyetlen ilyen állítást is idézni tudna.

Az SZDSZ vezérkarának lezsidózása mellett a szerző ezt a toposzt is beemeli a könyvébe, hogy a vész-korszakot túlélő zsidóknak egyetlen „reális opciójuk a kommunista pártba és a szovjet típusú rendszerbe való integráció volt”. Ezen opciót választók nagy többsége nem volt zsidó, a túlélő zsidók többsége nem választotta ezt az opciót. Akik meg választották, azok jelentős részének

nem volt zsidó identitása, tehát demokraták számára nem voltak zsidók. Mindenesetre Bottoni két tételzéséből az következne, hogy a nem fideszes liberalizmus Magyarországon alapvetően kommunista háttérű zsidók vezetése alatt állott.

Bottoni következetesen összekeveri a nemzeti(ségi) ügyek és a nacionalizmus elutasítását. A könyv olaszul íródott, és nem is a magyar anya szülte történész maga fordította le. Olaszul és más nyelvekben a nemzeti ügyek képviselője és a nacionalizmus elv拉斯ztása nem olyan egyszerű, de magyarul elengedhetetlen. A demokratikus ellenzék számára a nemzeti(ségi) témák tárgyalása éppen hogy szorosán összefüggött a nacionalizmus, a sovinizmus, a zsidó- és cigányellenesség elutasításával, hiszen a nemzeti és nemzetiségi problémák jelentős részben éppen ezekből adódtak.

Ebből következően az sem igaz, hogy „a legjelentősebb tényező, ami már 1989–90-től kezdve megkülönböztette Orbán Viktor mozgalmát a magyar liberálisoktól, a nemzeti kérdés kezelése volt”. Ezt az bizonyítaná, hogy a fideszes, illetve későbbi fideszes fiatalok már a nyolcvanas évek elejétől részt vettek a határon túli magyarok ügyét támogató informális hálózatokban. Ezekben a demokratikus ellenzék köre, a későbbi szabad demokraták közül ugyancsak sokan és intenzíven részt vettek, és a romániai forradalom idején az SZDSZ legalább annyira aktívan támogatta az erdélyieket, mint a Fidesz.

Nem volt olyan kisebbségi, nemzetiségi jog, amelyet a Fidesz támogatott, az SZDSZ pedig elutasított. Bottoni sem tud említeni egyet sem.

Szó sem volt róla, hogy a liberálisok elfogadták volna a területi alapú nemzetkonceptiót. Ez azt jelentette volna, hogy nem tekintik magyarnak a más országokban élő magyarokat, viszont mindenkit magyarnak tekintenek, aki Magyarország állampolgára, tehát nem is merik el nem magyar identitású állampolgárok létezését az országban. Ez soha nem volt jellemző sem a demokratikus ellenzékre, sem a liberálisokra. A nacionalisták és későbbi legvégső következetességgel a Fidesz képviselte az egységes nemzetállam koncepcióját, melynek nevében a magyar nemzetre, a Magyarországon előforduló nemzetek legnagyobbikára testálták az egész országot, a nemzethez kötöttek az Alaptörvényben mindent. Pontosan azt az egységes nemzetállami koncepciót képviselték, amelyet Szlovákia és Románia magyarellenés nacionalizmusa, és amely ellen ezen országok magyar kisebbségei mindig is tiltakoztak.

A cigánykérdésről a 2006-os olaszliszkai lincselés kapcsán esik szó. A lincselést követő „dühhullámot” „a kormánykoalíció pártjai – a félreértett politikai korrektség jegyében – figyelmen kívül hagyták. Arra intették inkább a polgárokat, hogy ne ingereljék tovább a hangulatot, és ne állítsanak a célkeresztbe egy egész közösséget. [...] ... a magyar politika egésze és az emberi jogok védelmezői sokáig kitérően viselkedtek. Mintha attól féltek volna, hogy legitimálják a jobboldal rasszista nézeteit azzal, hogy a romakérdést a demokratikus Magyarország legégetőbb demográfiai, társadalmi és kulturális problémájaként ismerik el.”

Szó sem volt arról, hogy az akkori kormánypartok lebecsülték volna a

cigánykérdés súlyát. Ezzel éppen a demokratikus ellenzékéből jött szociológusok foglalkoztak a legtöbbet. A cigánykutatás úttörői, Kemény István a tanítványaival és a tanítványai tanítványaival tettek a legtöbbet azért, hogy a cigánykérdést a figyelem középpontjába állítsák. Éppen ezzel vívták ki a pártállam haragját. A cigánykérdéssel a legkomolyabban és legalaposabban foglalkozók pontosan azon az oldalon voltak, amelyet Bottoni az (egyébként helytelen, de) általános szóhasználat szerint balnak nevez.

Mit kellett volna tenniük a kormánykoalíció pártjainak a dühhullámmal, ha nem értik félre „a politikai korrektséget”. Ráülni a dühhullámra? Szótlanul elnézni, hogy egy bűncselekményt rávetítsenek egy egész etnikai közösségre? Ez lett volna a felelős, az állampolgárok biztonságát szolgáló lépés. „A baloldalon a közpolitika és a kommunikációs stratégia lehorgonyzott az ártatlanság vélelménél, amely erkölcsileg éppen annyira dicséretes, mint amennyire problematikus volt, mivel ütközött a roma közösséghez tartozó személyekkel kapcsolatos mindennapi tapasztalattal.”

Szó sem volt az ártatlanság vélelméről. Soha senki nem vélelmezte, hogy az olaszlisztkai lincselésben részt vevők ártatlanok. Rendkívül súlyos büntetést is kaptak. Az a vélelem, hogy a bűnöket azok követik el, akik elkövetik, és nem mindenki, aki ugyanahhoz az etnikumhoz tartozik, nem az ártatlanság vélelme, hanem az ártatlanok százezreinek a védelme. És milyen mindennapi tapasztalattal ütközött az „ártatlanság vélelme”? Azzal, hogy a roma közösséghez tartozó személyek lincselni

szoktak? Vagy mindennapi szokásuk szerint kézilabdásokat ölnék?

Bottoni azt állítja, hogy „2010 után sok falu ideiglenesen megszabadult a kisstílű bűnözőktől, az uzsorásoktól kezdve a helyi közösségek életét megnyomorító sorozatbetörőig. A fogvatartottak több mint fele ekkor már roma származású volt.” Az állítás első részét semmilyen hivatkozás nem támasztja alá, a második állítással kapcsolatban pedig éppen séggel egy 2000-ben (!) megjelent forrásra utal, amely természetesen a fogvatartottak 2000 előtti származásáról közöl adatokat (amúgy a börtönpopuláció három százalékát átfogó, legkevésbé sem reprezentatív kérdőíves felmérés alapján).

A könyvben azt olvassuk, hogy az SZDSZ-től eltérően a Fidesz elhatárolódott a taxisblokádtól. Ehhez képest a Fidesz korabeli nyilatkozatában éppenséggel az áll, hogy „megmozdult az ország. A társadalom nemcsak egy meggondolatlan áremelés ellen tiltakozik, hanem a hazugságok politikája ellen is. [...] Tiszteletben tartjuk és támogatjuk mindenkinek azt a jogos igényét, hogy elégedetlenségét az állampolgári engedetlenség bevált módszereivel juttassa kifejezésre.”

Bottoni szerint „Orbán hamar rájött, hogy tartós és szerves összefonódás alakult ki a posztkommunisták és a liberálisok között, utóbbiak pedig a közös antinacionalista beszédmód nevében megtagadták kezdeti kommunizmusellenességüket.”

Bottoni könyvében vannak meglepő tárgyi tévedések is (például azt állítja, hogy a Fidesz megnyerte az 1988-as sajtóperét, holott nem nyerte meg), de ennél lényegesebb a fogalmi zűrzavar, ami a fenti mon-

datban is és sok más helyen is megnyilvánul. A nacionalizmusról már beszéltünk. Ha az antinacionalista beszédmód nem pozitív dolog, akkor a nacionalizmus, tehát a nemzeti önérvényesítésnek az egyetemes értékek fölé rendelése és a nemzetek érdekharcában való gondolkodás nem kifogásolható. Ha a szerző így gondolja, akkor ezt fel kellene vállalni. Ha nem, akkor az antinacionalizmus negatív megjelenítésétől kellene tartózkodnia.

Ennél is lényegesebb a posztkommunizmus fogalmával való visszaélés.

Ha a fogalmaknak van értelmük, akkor a posztkommunista csupán azt jelenti, hogy valaki kommunista vagy legalábbis az önmagát kommunistának deklaráló párt diktatúrájának működtetésében részt vevő személy volt. Ez még semmit nem mond arról, hogy az illető milyen nézeteket vallott a rendszerváltás után, és a politikai mezőben hol helyezkedett el. Persze a legsűrűbben az állampárt jogutódjában voltak posztkommunisták, és a párt tagságát akkor még jelentős részben, bár nem kizárólag, ők adták.

A posztkommunisták azonban szétszéledtek az egész politikai palettán, mindenhová jutott belőlük nem kevés. Már az MDF első elnöke is posztkommunista volt. Az Antall-Boross-kormány médiája tele volt posztkommunistákkal.

A posztkommunisták túlnyomó többsége a rendszerváltás után nem volt kommunista. Kommunista ugyanis az, aki a kommunizmus utópiájában hisz, annak megvalósításáért dolgozik. A posztkommunisták között ilyenek igen kevesen voltak, ők külön pártot alapítottak,

amely soha nem jutott be a parlamentbe.

Posztkommunistákkal tehát egyrészt mindenki együttműködött, másrészt ez csak azok számára jelentette a kommunizmusellenesség megtagadását, akik a kommunistának megmaradt posztkommunistákhoz csatlakoztak, noha korábban szemben álltak a kommunistákkal. Én egyetlen ilyen emberről tudok. Gadó György volt az, aki az ellenzék-ből jött, az SZDSZ képviselőjeként kezdte, s egy időben a kommunistákhoz csatlakozott, a kommunisták *Szabadság* című lapjában publikált.

Maga Bottoni is hangsúlyozza, hogy a posztkommunisták kemény magja őszintén elkötelezett volt a Nyugat iránt. Ezek szerint azok tagadták volna meg önmagukat, azok árulták volna el a kommunizmusellenességüket, akik az antikommunista Nyugat iránt elkötelezettekkel működtek együtt, mivel maguk is ilyenek voltak...

Persze volt egy jellegzetes posztkommunista attitűd, ami befolyásolta a rendszerváltás utáni idők morálját. A posztkommunisták egy részét a rendszerek feletti opportunizmus jellemezte. Mindig azt a rendszert kell szolgálni, abban kell lojálisan érvényesülni, ami van, ami a történelmi helyzetből, a külső és belső viszonyokból következik. Orbán Viktor apja tipikusan ilyen posztkommunista, a fia pedig a pártja első sötét tranzakcióitól kezdve ezt az ő családi vagyonát gyarapító posztkommunista gazdasági hatalomátmentőt támogatta illegálisan közpénzből.

Egy másik – az előzővel gyakorta összekapcsolódó – posztkommunista attitűd az volt, hogy „mi már a diktatúra szolgálatában is a demokráciát szolgáltuk”.

Egy jellegzetes posztkommunista attitűd ugyanolyan, mint egy jellegzetes zsidó, magyar, vagy cigány attitűd. Egy a jellegzetes attitűdök közül. Jellemzi a csoport egy részét, és nem jellemzi az egészét. Az őszintén és mélyen eszmét váltó posztkommunisták sem voltak kevesen, miként '56-ban sem. Ellenben a múltjukat tagadó és kompenzálóan radikális antikommunista posztkommunisták is jelen voltak bőségesen a magyarországi közéletben.

Az sem áll, hogy az SZDSZ és az MSZP valaminő egységes „anti-nacionalista” blokkot alkotott volna. Az SZDSZ vidéki nacionalistáinak valóban nem volt komoly befolyásuk a párt vezetésére még Tölgyessy Péter elnöksége idején sem, viszont az MSZP-ben elég jelentős nacionalista szárny létezett, amely egyszersmind harmadikutas is volt, hiszen a nacionalizmus jellemzően együtt járt a liberális kapitalizmus elutasításával.

Orbán Viktor 1993 novemberében, a szocialisták lengyelországi győzelmé után azt mondta a Liberális Világkonferencián, hogy „A szocialisták visszatérése azzal fenyeget, hogy korábbi kliensszervezeteik és a régi elit újra hatalomba emelésével a magyar fejlődés egy korporatív államkapitalista modell felé vesz irányt. Így pedig a verseny- és teljesítményelven alapuló gazdaság és társadalom kialakulása helyett megint egy ideológiai színezetű kliensrendszer erősödik meg.” Bottoni szerint ezek „látomásos szavak voltak: nem is elsősorban az 1994–1998 közötti szocialista-liberális kormányra vonatkozóan, hanem arra a rendszerre nézve, ami 2010 után jött létre.” Na de ha arra nézve volt igaz, akkor mitől lett volna „látomásos” ezt a ve-

szélyt a szocialisták visszatéréséhez kötni?

Éppen az 1994–1998-as kormányzati ciklusban jelentkezett legkevesbé ez a veszély. Pont azért, mert egy akkor még viszonylag erős SZDSZ állt ezzel szemben, és a heterogén MSZP-ben jelen lévő harmadikutasok nem jutottak vezető szerephez, hiába nyomta az élükön álló Nagy Sándort lelkesen Orbán Viktor is az ellenzékéből.

Ennek a harmadikutasságnak jóval jelentősebb képviselője volt az Antall–Boross-kormány táborában az MDF egy időben igen erős csurkista szárnya, a kisgazdák és részben a kereszténydemokraták révén. A korporatív, népfrontos törekvések erősebben jelentkeztek Medgyessy Péter kormányzása idején is. Ő akart korporatív felsőházat, népfrontos, összpárti egyenlistát az EP-választásokra.

Ez a korporatív törekvés azonban nem tekinthető a NER előképének. Pedig Bottoni ezt állítja: „A »nemzeti közép« ideológiamentes jövőkép mintegy megelőlegezte a Nemzeti Együttműködés Rendszerét.” De hogy fér össze ez az állítás azzal, amit két oldallal odébb olvasunk: „A kormányfő egyenrangú félként egyesítette volna a kormánypártokat és az ellenzéket, hogy helyreállítsa a »nemzeti egyetértést« a gyűlölködés uralta politikai térben.” Ez a törekvés nem az előképe, hanem az ellentéte a NER korporativizmusának, amely nem a politikai tér egészének, a különbözőképpen gondolkodóknak az egyesítésére, hanem a másképp gondolkodók kirekesztésére, a politikai térből való kitagadására épül, miként a fasiszta, náci és kommunista korporációk.

Bottoni következetesen alulértékeli az MSZP–SZDSZ-kormányok demokráciateljesítményét és felülértékeli az Antall–Boross- és az Orbán–Torgyán-kormányét.

Bottoni szerint Antall József „őszinte demokrata” volt, „aki Magyarországot a piacgazdaság és az euroatlanti integráció felé vezette”. Antall természetesen őszinte demokrata volt abban az értelemben, hogy őszintén demokratának vélte magát. Ebben az értelemben Kádár János és Aczél György is őszinte demokrata volt. Őszintén hitték, hogy a „proletárdiktatúra” minden addigi demokráciánál demokratikusabb. Antall, korántsem mindig, de a rendszerváltás idején már valóban a nyugatos polgári demokrácia híve volt. Csakhogy nem állt módjában ennek megfelelően kormányozni, mert olyan koalíció élén állt, amelyben az ilyen értelemben vett demokraták kisebbségben voltak. Az Antall–Boross-kormány eltávolodását a liberális demokrácia normáitól Orbán Viktor fogalmazta meg legszembetűnőbben korabeli beszédeiben, és a Demokratikus Chartában foglalta össze a hárompárti ellenzék. A Fidesszel együtt természetesen, mert az sem igaz, hogy a Fidesz elutasította volna a Chartát, csupán a ráépülő mozgalomtól tartotta távol magát.

Bottoni egyetlen szót sem szól az Antall–Boross-kormány korszakos jelentőségű bűnéről, a közmédiá alkotányellenes kisajátításáról, átjátszásáról a legbornírtabb szélsőjobboldali erőknél. Aki nem látja a folyamatosságot az 1993-as kormány média és a NER médiája között, az vak. Bottoni még fiatalkorú volt az Antall–Boross-kormány

idején, belenőtt abba az általános amnéziába, amelyben eltűnnek az Antall–Boross-kormány bűnei. Ha erre még, amint azt az előző számban megjelent írásomban taglaltam, Kószeg Ferenc is hajlamos, aki az Antall–Boross-kormány bűneinek alapos és szellemes krónikása volt egykoron, akkor Bottonin nem csodálkozhatunk.

Amiért Magyarországot éltanulóként tisztelték, a Nemzeti Kerekasztalnál megalkotott intézményeknek, az SZDSZ–MDF-paktumnak, a médiaelnökök konszenzuális megválasztásának és az aktivista Alkotmánybíróságnak volt köszönhető. Ehhez az Antall–Boross-kormány semmit nem tett hozzá, csak elvett belőle a médiaelnökök és a köztársasági elnök elleni gyalázatos hadjáratokkal, az ellenzéki jogok megsértésével, a nemzeti radikalizmus, az antiszemitizmus, a cigányellenesség nagy fokú tolerálásával és mentegetésével. Gazdaságpolitikája katasztrofális volt, az országot rossz állapotban, vészesen növekvő államadóssággal adta át. Jelentős mértékben az Antall–Boross-kormánynak köszönhető, hogy a tranzíciós válság olyan súlyos volt, és a kapitalista piacgazdaság annyira népszerűtlen lett. Jellemző, hogy miközben a szomszédos országokkal a Horn-kormány által kötött alapszerződések bírálata meglehetősen hangsúlyos a könyvben, arról szó sem esik, hogy az első, a későbbiekhez hasonló tartalmú alapszerződést az Antall-kormány kötötte Ukrajnával, az ellenzék, benne a Fidesz támogatásával, és azt ugyanolyan érvekkel és vehemenciával támadta a „jobbnál is jobb” oldal, mint a későbbi alapszerződéseket.

Ahogy minderről, úgy arról sem olvashatunk a könyvben, hogy a polgári demokrácia nyugatos normáit az 1994–1998-as kormány követte leginkább. Akkor volt legkiegyensúlyozottabb a közmédia, akkor volt az ellenzék leginkább jogai birtokában, és akkor teremtődtek meg a fenntartható gazdaság feltételei azzal az intézkedéssorozattal, amelyet a Fidesz támadott a legélesebben, szöges elentétben korábbi álláspontjával.

Az Orbán–Torgyán-kormány értékelésénél sincs szó a média kisajátításáról, az ellenzék kirekesztéséről a média kuratórumaiból (mely példát, ha szűkebb körben is, a következő Medgyessy–Gyurcsány-kormány is követett).

Bottoni szerint a közgazdászok egyetértenek abban, hogy a költségvetés 2002-es elengedése törte meg a gazdasági növekedés és a költségvetési stabilitás ciklusát. Holott a közgazdászok, akik persze túlságosan sokan vannak és sokfélék ahhoz, hogy bármiben egyetértsenek, gyakrabban szokták ezt a törést az első Orbán–Torgyán-ciklus második feléhez kötni. De az kétségtelen, hogy ezt a törést a Medgyessy-kormány nagymértékben súlyosbította.

Bottoni azt a meglepő kijelentést teszi, hogy „Csurka látomásos gondolkodásmódja készítette elő Orbán Viktor és a Fidesz későbbi antiliberális fordulatát”. Ugyanis „megbocsáthatatlan antiszemitizmusa dacára a próféta hangot megütő Csurka fogalmazta meg a gazdasági és politikai globalizáció egyik első olyan kritikáját Magyarországon, amely előrevetítette az ország vesztes helyzetét a globális termelési rendszerben”.

Mit vetített előre az antiszemita próféta? Mi igazolná az ország vesz-

tes helyzetét? Az egy főre jutó GDP tekintetében is jelentősen közelebb vagyunk az EU-átlagához, mint voltunk a rendszerváltás előtt, vagy harminc évvel ezelőtt, amikor Csurka ezt a „prófeciát” megfogalmazta. A sorozatos baklövések és bűnök ellenére, amit a különböző kormányok a gazdaságpolitikában, a közpénzek kezelésében és az uniós támogatások felhasználásában elkövettek.

A tévképzetek és tévallítások ilyesféle kiadósabb (bár korántsem teljes) feltárásával az a baj, hogy az apologéta látszatába kerül az a tollforgató is, aki három évtizede gyakorolja a kritikai gondolkodást a hozzá közelebb álló politikai erők rovására (is), aki kétségbeesetten keresi a hibát bennünk is azért, ahová az ország jutott. Ha sok minden nem is igaz abból, amit Bottoni állít, van könyvének hozadéka bőven azzal kapcsolatban, amit a jelenlegi ellenzékiek, mindezekelőtt a korábbi kormánypártok tettek azért, hogy lehető legyen, ami lett.

Bottoni rámutatott arra, amit ritkán veszünk tudomásul, hogy a NER-nek, csekély számban bár, voltak pozitív eredményei is – az önerényüktől független és rosszul kihasznált gazdasági konjunktúrából és az EU-s támogatásokból következő gyarapodáson kívül is –, amelyek korábbi mulasztásokra utalnak.

Ilyen például az adóbeszedés hatékonyságának nagymértékű javulása, ami jelentős részben a pénztárgépek bekötésének köszönhető. Az is kétségtelen, hogy a regisztrált (a politikai-kormányzati szférán kívül eső) köztörvényes bűncselekmények száma is jelentős mértékben csökkent, még ha beszámítjuk is a regisztrációs

trükköket. Ez nem mellékes akkor sem, ha a politikai-kormányzati szféra regisztrálatlan és büntethetetlen bűncselekményei viszont hatalmas mértékben nőttek és más szintre emelkedtek.

Arra sem szoktunk emlékezni, hogy a korrupció már 2010 előtt is elszabadulóban volt. A Transparency International 2008-ban, a pénzügyi összeomlás előtt jócskán lerontotta Magyarország helyét a korrupciós listán. „A Gyurcsány- és Bajnai-kormány idején a személyre szabott pályázatok aránya hajszálnyival magasabb volt, mint az Orbán-korszak 2010 utáni első éveiben (az arányok később megfordultak). A Fidesz tehát egy anomáliát örökölt, hogy a maga javára fordítsa és rendszerré alakítsa.” Ezeket az adatokat nem egy Fidesz-közeli szervezet, hanem a Fidesz által ellenségesnek, Soroszervezetnek minősített budapesti Korruptiókutató Központ adta közre már az Orbán-rezsim idejében.

„2010 után a pártpolitikai technológusok soha nem látott mértékben és befolyással hódították meg a közigazgatás felsőbb szintjeit.” Teljhatalmú pártaktivisták, megbízottak foglalták el a minisztériumokat. Bottoni szerint ezt a folyamatot a Gyurcsány-kormány indította el. „2004 után a Gyurcsány-kormány indította el az állami felső vezetés visszapolitizálását, de a NER vitte a végletekig ezt a jelenséget olyannyira, hogy az egész államapparátusban általános lett a politikai hűség jelentősége a szaktudással szemben.”

Egyrészt valóban helyes emlékezni arra, hogy ebben a folyamatban is része volt Gyurcsánynak, de tévedés, hogy a felső vezetés visszapolitizálása 2004 után kezdődött volna. Ez

1998-ban kezdődött az Orbán–Torgyán-kormányval, és mindkét párt miniszterei élen jártak benne. Pokol Béla annak idején meg is találta a kormányváltással járó mély hivatalnokcsere igazolását a francia gyakorlatban.

Arról is meggyőző leírást találunk a könyvben, hogy az oroszbarát-ság Gyurcsánnyal kezdődött, és az ő Putyinnal fenntartott feltűnően szoros és baráti viszonya már akkor kiváltotta az Egyesült Államok rosszallását. Ezzel vívta ki Gyurcsány George W. Bush nagykövetének, April Folley-nak az ellenszenvét. Akkor végképp, amikor a Mol jelentős részvénycsomagját átjászották a Putyinhoz szorosan kötődő, az orosz hadsereg ellátásáért felelős Szurgutnyeftyegaznak.

Hasonló gesztus volt a Déli Áramlat gázvezeték melletti kiállítás. Gyurcsány a NATO hírszerzési bizottságának élére a Dzserszinszkij Akadémia egykori növendékét nevezte ki, aki alkalmasint a szovjet titkosszolgálatához is be volt csatornázva. Hihe-tő, hogy „ekkor lett először kétséges 1989 után az euroatlanti tábor számára a magyar lojalitás a nyugati értékszövetséghez”. Orbán pedig a 2001-es elhidegülés után éppen ezeknek az oroszbarát gesztusoknak az elítélésével erősítette meg amerikai kapcsolatait.

2014-ben az EU igen gyenge választ adott Oroszország Ukrajnai agressziójára, a keleti tartományok és a Krím elfoglalására. Minszkben olyanféle egyezményt írtak alá, amely gyakorlatilag orosz kézben hagyja az agresszor által elfoglalt területeket. Orbán ma éppen úgy lenne békebarát, ahogy 2014-ben a Nyugat az volt. Szóba sem jött, hogy támogassák Uk-

rajnát az agresszor ellen. Korábban Grúziáért sem állt ki Nyugat-Európa. Az EU vezető hatalmának volt miniszterelnöke, Gerhard Schröder kvázi Putyin alkalmazottja lett. Az EU és az Egyesült Államok csak most jutott el odáig, hogy Orbán a maga agresszorpártiságával egyedül és szemben álljon vele.

Bottoni emlékeztet azokra a jelekre, amelyek arra utalnak, hogy Moszkva súlyos kompromittáló anyagokkal tartja a markában Orbánt. Egy orosz tényfeltáró portál 2017-es anyagára hivatkozik, mely szerint Szemjon Mogiljevics maffiafeje, aki a magyar rendőrség akkori vezetőjével, Pintér Sándorral állt üzleti kapcsolatban, Pintér másik partnerén, Dietmar Clodón keresztül küldött nagy összegű támogatást személyesen Orbán Viktornak, és ekkor kerültek ki Moszkvába kompromitkák Orbánról.

Arra utaló jelek is vannak, hogy Orbán már fiatal jogászként a szovjet állambiztonsági szervek látókörébe került, és erről is lehetnek dokumentumok Moszkvában, mint ahogy a sorkatonasága alatt a katonai elhárításnak írott jelentéseit is ott őrizhetik.

Egy lengyel képviselő, Donald Tusk párttársa 2019-ben azzal állt elő, hogy Orbán Putyin sugallatára azt javasolta Tusknak 2014 februárjában, hogy Ukrajna esetleges szétesése esetén Oroszország mellett Lengyelország és Magyarország is részesülhetne az ukrán területekből. Sajnos vannak nem lényegtelen dolgok, amelyekről természetüknél fogva nem tudhatjuk, hogy a valóság részei vagy rágalmak. Ezeket tekintetbe venni is, figyelmen kívül hagyni is aggályos.

Az viszont tény, hogy 2015-től Orbán Viktor külpolitikai főtanácsadója a Moszkvában kiképzett Czukor József, a magyar hírszerzés korábbi vezetője lett, aki a 80-as években Bécsben és Bonnban szolgálta a kommunistákat hivatásos hírszerzőként.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az ellenőrizhetetlen tényezőktől függetlenül is voltak olyan előzmények és körülmények, amelyek bátoríthatták Orbánt arra, hogy Putyin hűbéri láncához csatlakozzon.

Tény, hogy az ellenzéknek is volt Putyin-hívó, orosz tápcsatornán lógó része, a Vona Gábor vezette Jobbik, és ezt a Jobbikot Simicska Lajos az Orbánnal való szakítása után integrálta az ellenzékbe, elfogadottá tette az ellenzéki oldalon, és megpróbálta belőle megformálni az ellenzék vezető pártját.

A másik terület, amelyen a valós tényeket a dolog természete szerint nem lehet a tényállítások halmazában elkülöníteni, a korrupció. Aminek pedig döntő jelentősége van abban, hogy Bottoni a 2010-ben megindult folyamatot visszafordíthatatlannak tartja, és ebben ő Kerényi Györgynek ez év elején a *szabadeuropa.hu*-n megjelent háromrészes dolgozatát tartja perdöntőnek. „Kerényi György többéves kutatómunkáját szívesen ajánlhatjuk mindazoknak, akik bármilyen illúziót táplálnak, hogy elég megszabadulni a Nemzeti Együttműködés Rendszerétől, és azonnal visszaállna a demokratikus rend működése. A probléma gyökere ott van, hogy a NER nemcsak saját képére formálta az ellenzékét, hanem a papíron illegális, de többnyire elnézett pártfinanszírozási gyakorlatokon keresztül saját magához rántotta az egész politikai ellenzékét is. Orbán

Viktor és Gyurcsány Ferenc... valójában nem ellenfelek, hanem inkább olyan szemben álló hadvezérek, akik egymásra támaszkodva haladnak. Nem véletlen, hogy a teljes politikai spektrum felelősségét taglaló újságírói remekmű szinte semmilyen visszhangot nem váltott ki.” A cikksorozat utolsó részének a címe is ez: „Hogyan tartja kézben a Fidesz az ellenzéket”.

Ez a cikksorozat valóban jeles újságírói teljesítmény, tényleg sokkal nagyobb érdeklődésre érdemes, mint amelyet kiváltott, de Bottoni sugallatával ellentétben nem tényeket tárt föl, hanem tényállításokat sorakoztatott fel. Egyféle forrása van: a pártok pénzügyeiben bennfentes számos szereplővel készült mélyinterjúk. Hozzájárulás híján a tényállítók egyike sem jelenik meg a nevével, és állításaik valóságtartalma nem ellenőrizhető. Ez nem a kiváló újságíró fogyatékosága, hanem a téma jellegeből következik.

Amit azonban biztosan tudunk, és amit évtizedeken át sokan, sokszor meg is írtunk, hogy Magyarországon komoly pártok működését és versenyeségét legálisan, lopás és korrupció nélkül finanszírozni nem lehet, és ez a tény sorsközösséget, bűnközösséget hozott létre a pártok között. Ez a közösség azonban régóta fennáll, és nem szüntette meg a pártok közötti tényleges versenyhelyzetet és a hatalomváltás reális lehetőségét. „A NER úgy kötötte magához az ellenzéki pártokat, hogy ejtette a vádak a 2010 előtti korrupcióban érintett politikusok büntetőjogi ügyeiben, és ezzel zsarolhatóvá tette őket.” De ez 2017 előtt is így volt, ha volt, és húsz évvel ezelőtt is, amikor Keller Lászlót akadályozták meg abban, hogy az Or-

bán–Torgyán-ciklus nagy korrupciós ügyeit a nyilvánosság és az igazságszolgáltatás elé vigye.

Ettől azonban még mostanra valóban megváltozhatott a helyzet. Például azért, mert a 2010 óta kormányzó párt immár valóban korlátozás nélkül, állampártként használja fel az ország vagyónát és bevételeit ön maga finanszírozására, tehát egyoldalúvá teheti a függőséget, és a független állami instanciák felszámolása biztosíthatja az önkényes és egyoldalú szankcionálást. Ezt az új helyzetet valóban lehet kötni 2017–18-hoz, ahhoz a kampányhoz és választáshoz, amelynek finanszírozásában a Fidesz birodalmát felépítő Simicska Lajos döntő részt vállalt. Az új helyzetre utalhat az is, amilyen csekély intenzitással vett részt az ellenzéki pártok és pártvezetők egy része a 2022-es választási kampányban.

„Úgy gondolom, hogy a NER és Magyarország kapcsolatában a 2017–2018-as időszak jelentette azt a visszafordíthatatlan változást, ami után szinte képtelenség... a 2010 előtti deficités demokráciához való visszatérésről álmodozni.” Amit Bottoni (szinte) bizonyosnak állít, nem bizonyosság, de plauzibilis lehetőség.

Mindenesetre tudunk közeli példákat arra, hogy a hatalom az ellenzéket a saját képére formálja, esélytelen és hiteltelen látszatellenzéket hoz létre, és csak azt tűri meg. Ez a helyzet Putyin Oroszországában, amelyet Orbán Bottoni szerint is ideáljának tekint.

Csakhogy Bottoninak van egy másik tétele is, s ha az előző végzetesen stabilnak, emez végletesen instabilnak mutatja a NER-t: „Részben a ránehezedő külső nyomás, részben pedig belső önellentmondásai miatt

az egész NER felépítménye labilis-sá válik. Az elért stabilitást maga az észszerű kormányzásra képtelen rendszer veszélyezteti. Az infláció ellenőrizetlen felpörgése mögött a tervutasításos gazdaságpolitikát idéző hatósági árak és »ársapkák« csődje található, ennek beismerése azonban politikailag vállalhatatlan. Marad tehát a taktikai igazságok örvénye és az eddig jól bevált bűnbakképzés. Kérdés azonban, hogy a sokasodó működési hibák kikezdi-e Orbán személyes varázsát, ami a rendszer bukásához is vezethet.”

Bottoni tehát nem azt állítja, hogy Orbán rendszere megdönthetetlen, hanem azt, hogy a megdöntése sem vezet vissza a demokráciához.

Hogy hová vezet, arról Bottoni biztositat nem mond, de figyelmünkbe

ajánlja Deme Zoltánnak a *Valasz-online.hu*-n idén áprilisban megjelent írását, miszerint három szenárió képzelhető el. Az egyik – és Bottoni szerint a legtávolabbi – a liberális demokráciához való visszatérés. A második egy Orbán nélküli NER (amiről, teszem hozzá, nem tudjuk, hogy miképp lenne fenntarthatóbb, mint az Orbán kivételes politikai képessége és karizmája ellenére is fenntarthatatlanná váló NER). A harmadik pedig „a posztszovjet térségre jellemző, de közép-európai szinten újnak számító ideológia-mentes oligarchiaháború a felbomló rendszer felett”.

Az olvasó optimizmusát csupán azal élesztgethetem, hogy a második és a harmadik lehetőség természetesen szerint csak ideiglenes állapot lehet.

Szerzőink könyvei

